

TENEN

Dansk Tekstilhistorisk Forening

14. årgang, nr. 2

Efterår 2003

Pibekrave af tre enkelte lag lærred tæt rynket og syet til den opretstående halslinning. Hvert stoflag har en tilsyet kniplingskant, som det blev brugt til festdragt. Kraven er fra ca. år 1600. Tilhører Museet Kulturen, Lund. Foto: Kulturen, Lund. Illustration i bogen "Præsteklæder – liturgien, præsten, håndværket". Bogen anmeldes på side 28.

Indhold:

Hvad ser vi på billederne?	side 3
Venner, ser på Danmarks kort – Amagerforklæder	side 10
Tekstil navnemærkning	side 15
TENENs skovtur 3. august 2003	side 17
På opdagelse blandt 1900 årenes tekstiler	side 21
Udflugt til Aalborg og Nørre-Sundby	side 22
Stolen	side 23
Nordisk konference: Kirketekstil i et nytt århundre	side 24
Boganmeldelser	side 25
Standard renholdelsesmærkning for tekstiler	side 30
Invitation: TENENs juletur lørdag den 29. november 2003	side 31
Arrangements- og udstillingskalender	side 33
Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.	side 35

TENEN Dansk Tekstilhistorisk Forening

Formand: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55
Næstformand: Lone de Hemmer Egeberg, Gærdet 12, 3460 Birkerød, telefon 45 81 15 97
Kasserer: Anni Mejdahl, Nibsbjergvej 10, 7500 Holstebro, telefon 97 42 37 86
Giro nummer: 143-0130

Medlemsskab tegnes hos kassereren. I 2003/2004 er prisen pr. år 175 kr.
Medlemmer får tilsendt tidsskriftet TENEN.

Tidsskriftet **TENEN**

Redaktion: Hanne Frøsig Dalgaard, Bredebovej 33, 6.tv, 2800 Lyngby, telefon 45 88 32 67,
ePost hfd@tdcadsl.dk • Lone de Hemmer Egeberg, telefon 45 81 15 97,
ePost vdbloom@worldonline.dk • Vibeke og Frits Lilbæk, telefon 48 17 16 47,
ePost vofl@get2net.dk

Sats og billedbehandling: Frits Lilbæk • Digitaltryk: VesterKopi • ISSN: 0906-9526

Copyright © TENEN og forfatterne • 09.11.2003.

TENEN udkommer fire gange om året – sidst i månederne juli, oktober, januar og april.

Deadline for redaktionelt stof er seks uger før eller efter aftale med redaktionen.

Artikler og indlæg sendes til Hanne Frøsig Dalgaard
– meget gerne maskinskrevet, på diskette eller med ePost.

Annoncepriser: 1/1 side: 525 kr. 1/2 side: 300 kr. 1/4 side: 185 kr. 1/8 side: 135 kr.

Ældre numre af TENEN kan købes ved henvendelse til foreningens kasserer
– så længe lager haves. Prisen er 45 kr.

Flytning meddeles til Post Danmark. Husk at skrive, at du abonnerer på
TENEN, blad nr. 03200 og oplys dit medlemsnummer.

Internet: <http://tenen.does.it> eller <http://tenen.subnet.dk>

Hvad ser vi på billederne?

... spørger Museerne på Vestfyn om fire fotos, der stammer fra et familiealbum. Fra Willemoesgaard i Assens, der ejer albummet, oplyser Beth Døssing i et brev til Hanne Frøsig desuden at:

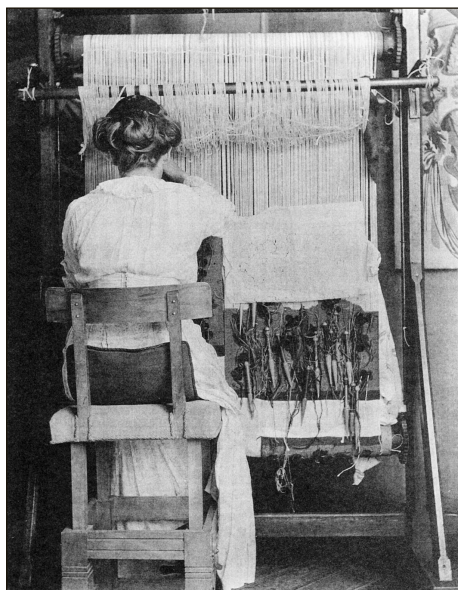
Under fotoet af en person, der sidder ved en væv med ryggen til er der med blyant skrevet 1906. Bag på fotoet af én der væver og én der syr, er der med pen skrevet "Elisabeth og Frk. Bindesbøll", Der er ingen oplysninger om fotograf og vores teori er, at alle fotos er amatørarbejde.

Elisabeth er Marie Elisabeth Møller, født på Solbjerggaard ved Faaborg 5/8-1884 og død ugift 17/8-1943, hvor vides ikke, hendes forældre flyttede på et tidspunkt til Frederiksberg i København. Det er desuden oplyst, at hun var gobelinvæverske og vævede bl.a. i over 20 år på gobelinerne til Frederiksborg Slot.

Hanne Frøsig Dalgaard har ladet brev og billeder gå videre til Lise Warburg som beretter i det følgende.

Det første fotografi viser en ung kvinde, Elisabeth?, der sidder med ryggen til og væver ved en mindre, såkaldt opret gobelinvæv. Vi kan ikke se, hvad det er hun væver,

men foruden det stykke hun væver på i venstre halvdel af væven, ser man et tilsvarende til højre, der er tildækket på forsiden med et stykke linned og med kalken, som man

Det første billede – findes som man kan se i to varianter ...

bruger til påtegning af trådene, hængende løst. Her kan vi lige ane mønsteret. På valsen under denne vævning sidder endnu en vævning. Da de tre vævninger er ens, må de være værkstedets elevprøvestykke. Heraf kan vi forstå, at eleverne ikke vævede efter egne forlæg, og at de ikke fik lov til at få deres prøvestykker af væven før hele rendingen på væven var vævet op. Forlæggets karakteristiske "bølleornamenter" indicerer, at værkstedets prøvestykke er tegnet af frk. Johanne Bindesbølls broder, arkitekten Thorvald Bindesbøll, der tidligere også havde tegnet mønstre til Kristiane Konstantin-Hansen og hendes broderiforretning, internt kaldet "Boden".

På væggen til højre for væven ses kartonen til en bordure af den slags, som dækker riddersalen på Frederiksborg Slot i dag. Den unge kvinde må følgelig være en af eleverne på Frederiksborgmuseets Gobelinvæveri.

Hun sidder også på en særlig, såkaldt mekanisk stol, der sindrigt kan hæves og sænkes efter behov. Den er skabt af Danmarks første kvindelige snedker, Sophy A. Christensen, til netop Frederiksborgmuseets Gobelinvæveri. Vi ser at eleven bruger en pude til støtte i ryg og sæde.

Under hendes fødder skimtes en lille skammel – også lavet af Sophy A. Christensen specielt til denne vævestue. Skamlen blev brugt dels som støtte for fødderne, når stolen var hævet, dels til opbevaring af vævepinde og værktøj for de enkelte væversker.

De vævepinde med garn (å la store kniplepinde) der hænger ved

vævningen blev drejet af de døve på Vanførehjemmet, og hver væverske mærkede sine pinde med et let genkendeligt mærke.

Hvis eleven på billedet er Elisabeth Møller, kan det ikke være fra 1906, som der står under det med blyant, men, som det vil fremgå nedenfor, fra 1902-03 og stedet må være Citygade nr. 4 i København.

*

På det *andet billede* ser vi de færdiguddannede væversker arbejde ved den store gobelinvæv. Den forreste stol er sat højt, vi kan se mekanikken og nogle væversker har pude i ryggen – men ikke Frk. Kristiane Konstantin-Hansen, den anden leder af vævestuen, der sidder som den næstsidste, rank som et lys. På de to pladser før hende er en af de store kasser, der står langs væggen, allerede taget i brug som underlag, for at stolene kan komme så højt op som muligt, så man undgår at skulle rulle væven ned for tit.

Væverskerne er velskolede, de følges pænt ad, og de har hver sin søllestok hængende over hovederne som et halvtæg (heraf vævens og teknikkens navn: haute-lisse = høje søller). Søllerne er de lange løkker, der griber ind om hver anden kædetråd, så de kan trækkes frem til at danne skel, når man trækker i dem efter behov. En rundstok i væven lige over søllerne deler trådene i de to lag, der danner skel. På væggen bag væverskerne hænger kartonen der væves efter, og i loftet er der en enlig skomagerlampe, hvis elektriske tændetid der blev ført minutiøst regnskab med. Væverskerne klagede over, at det elektriske lys belastede deres øjne!

Det andet billede – arbejde ved den store gobelinvæv.

Der står i Kristiane Konstantin-Hansens dagbog, at onsdag den 27. maj 1903: "tog fotografen 2 plader af væven med væversker til bladet Verdensspejlet". Frk. Dahlerup kom med på det, fordi vi antog at der kun blev taget billeder af den ene væv".

Da frk. Dahlerup ikke er med på Willemoesgaards foto, kan det ikke være det omtalte (som kan ses i min bog 2003 s. 11). Men næste dag, torsdag d. 28. maj 1903 står der i dagbogen: "Fotograf Lindstrøm kom igen i dag og tog en Pla-

de ved kunstigt Lys af hver af Vævestuerne." Og det kan meget vel være det samme foto som Willemoesgaards.

Det vides desværre ikke, hvem der er hvem ved væven. Hvis nogen skulle genkende nogen af væverskerne, vil vi naturligvis meget gerne høre fra dem.

*

På det *tredje billede* ser vi frk. Kristiane Konstantin-Hansen ved væven – ikke frk. Bindesbøll, som der står bag på fotografiet. Om det er Elisabeth, der sidder på valsen og

Det tredje billede – med Kristiane Konstantin-Hansen til højre.

syrlige spalter mellem farvefelterne sammen fra forsiden er vel muligt. Lige bag hende står der et spejl på en fod som et nodestativ, det bruges til at se vævningen i under arbejdet, og i baggrunden skimtes den store spindel i vævens gavl, der på denne danskbyggede gobelinvæv presser valsen opad (!), når den spændes. Der er en spindel i hver side.

Tværs over væven lidt over væverskens hovedhøjde er der fæstet en smal (grøn) shirtings strimmel, den såkaldte "øjenslyst", der skåner væverskens øjne for modlyset (se også forrige billede). På valsen ligger et mørkt (grønt) klæde, ligeledes for at skåne øjnene. De fem

tykke, hvide snore, der er fastgjort i kanten af vævningen og ført ud til vævens gavl i højre side, virker som stabilatorer og spredere, så kanten holdes lige. Langs kanten løber der af samme grund en gruppe kæde-tråde, ca. 1 tomme bred, der ikke væves på.

Cigarkassen yderst til højre kan jo rumme cigarer – der må dog ikke ryges bag væven – men dens træ (mahogni) bruges også til at skære de trekantede pinde af, som man benytter til påtegningen. På væggen bag Frk. Konstantin-Hansen hænger kartonen der væves efter, sidelæns som vævningen på væven.

De tre unge piger i vinduet på det fjerde billede må være vævestuens elever, der slikker solskin i pausen. Måske er den bagerste Elisabeth Møller?

Frederiksborgmuseets Gobelinvæveri.

De fire billeder giver et godt indblik i det første store danske gobelinvæveri, der blev etableret år 1901 i forbindelse med genopførelsen af Frederiksborg Slot. I 1890-erne da slottet efter branden i dec. 1859 endelig var genopbygget på brygger I. C. Jacobsens initiativ til det Nationalhistoriske Museum, syntes arkitekten Ferdinand Meldahl, at de imiterede, malede gobeliner i den store riddersal nu burde udskiftes med ægte, vævede gobeliner som i Christian IV's tid.

Væveopgaven blev overdraget to broderifirmaer: Kristiane Konstantin-Hansen og Johanne Bindsbøll samt Nordisk Kvindeindustri ved

malerinderne Louise Dahlerup og Augusta Læssøe. Den sidstnævnte blev dog før kontrakten var underskrevet afløst af den svenske væverske Betty Månsson.

Lederne blev sendt til uddannelse på les Gobelins i Paris, og den vældige opgave til tapetsering af Frederiksborgs riddersal varede fra 1901-28, og talrige væversker blev uddannet og arbejdede her. Der blev bygget to store ca. 6½ m lange og tontunge oprettede gobelinvæve efter fransk mønster (haute-lisse) på maskinfabrikken Konstantin-Hansen & Schrøder i Vejle, efter at Konstantin-Hansen, en bror til Kristiane, havde besøgt les Gobelins i Paris.

Da uddannelsen, selve haute-lisse teknikken og redskaberne var efter les Gobelins model – ja, endog garnet indfarvedes hos les Gobelins – kaldte væverskerne sig gobelinvæversker. Betegnelsen er altså ikke en tilsnigelse, som nogle tror!

Kristiane Konstantin-Hansen var primus motor i foretagendet, og hun har efterladt sig en Dagbog over sit og Johanne Bindsbølls værksted. Det er derfor her man først vil søge underretning om gobelinvæversken Elisabeth Møller. Der er også direkte oplysning om hende mindst otte steder:

1) Den 9. maj 1902 begynder frk. Elisabeth Møller som elev hos én af de ansatte gobelinvæversker, Emilie West, der, foruden selv at væve på Frederiksborgmuseets gobeliner, også virkede som lærerinde for værkstedets elever. En rolle, der for øvrigt kunne gå på skift, idet eleverne betalte væverskerne individuelt for undervisningen.

Frederiksborgmuseets Gobelinvæveri lå fra 1901-04 i "Pilegården" (Citygade 4 ved Pilestræde i København) hvortil Christian IV's Silkeboder i sin tid var knyttet (jf. Silkegade). En mindesten i brolægningen ved Pilestrædes udløb i Strøget gør opmærksom på dette gamle københavnske tekstilområde. I 1904 flyttede Frederiksborgmuseets Gobelinvæveri dog til Vester Boulevard 42 (nuværende H. C. Andersens Boulevard), hvor de to firmaer installeredes med hver sin væv (internt betegnet A-væven (= Konst.-H. og Bindsbøll) og B-væven (= Dahlerup og Månsson) i to herskabslejligheder på samme etage. Her forblev Frederiksborgmuseets Gobelinvæveri til dets opgave var fuldført i 1928.

Den 24. nov. 1901 vanker der fra 1. Nov. lønforhøjelser til: Frkn. B(lume), W(est) og St(orck) 65 øre pr. time. Frk. I. Sivertsen 55. Frk. Jerndorff 55. Frk. Brønnum 50. De øvrige tre, 45 øre. Senere aftales lønnen individuelt for vikarernes vedkommende. Lønnen udbetales den første i hver måned bagud.

Der arbejdes 6 timer daglig med én times hvil midt i tiden. I vintermånederne må der regnes med, at arbejdstiden muligvis indskrænkes til den lyseste del af dagen, og fra 1. november begynder man kl. 8 $\frac{1}{2}$ i stedet for kl. 8 og fra 1. dec. kl. 9-15.

Når der ikke er arbejde til alle, kan nogle evt. væve "privat" for frk. Konstantin-Hansen, dvs. på andre og mindre opgaver, som vævestuen påtager sig, f.eks. en skærm af malerinden Anne E. Munch. Men det giver kun 30 øre i timen.

2-3) Den 28. august 1902 har Kristiane Konstantin-Hansen opført, at frk. Møller betaler 50 kr. til frk. West for sin undervisning. Der forlyder intet om timeantal. Men i "Vilkaar for Elever, 4. Feb. 1903" betaler de 2 kr. i timen til lærerinden eller 50 kr. i en måned for 1 time daglig, 25 kr. for $\frac{1}{2}$ time daglig.

Frk. West har fra 1/12-01 til 1/12-02 været 1499 tim. for 974,36 kr. Desuden har hun tjent ved undervisning af frk. Jensen 100 kr. og E. Møller 150 kr. i alt 1224,36 kr.

4) Den 28. januar 1903 har frk. Møller og frk. Ulrik hver betalt 15 kr. i afgift for vævning.

Det er ikke for undervisning, men for materialer og for leje af væven i den periode de beslæglægger den. De to unge piger er formentlig ved at gøre prøvestykke = aflægge eksamen.

5) Fra den 4/4-1903 vil Frk. Overgaard (elev) komme Mand. Tirsd. og Torsd., Frk. Møller Onsd., Fred. og Lørd.

Eleverne arbejder skiftevis men følges alligevel ad på elevvæven. Det er nok disse to pigers parløb vi ser på det første billede.

6-7) Den 12/5-1903 bliver Frk. Overgaard færdig med sit stykke bort. Hun har anvendt omkring 76 timer på den. Frk. E. Møller 70-72 på sit stykke, og den 15/5-1903 begynder Frk. Møller at påtegne, dvs. hun tegner en ny del af motivet over på kædetrådene med gobelinblæk. Når eleverne nu er begyndt på at tegne og væve borten, er det fordi, det er det arbejde, de vil blive sat til som begyndere på den store gobelinvæv.

8) Den 20. august 1903 efter sommerferien begynder frk. E. Møller

da også som ansat væverske sammen med de erfarne, nemlig: Frkn. Bertelsen, West, Jerndorff, Bluhme og Overgaard. Frk. Storck har meldt udsættelse til oktober.

*

Det er foreløbig lykkedes mig at identificere de fem af Elisabeths fremtidige kolleger:

- Frk. Bertelsen er malerinden Ingeborg Bertelsen, f. 9/7-1880, datter af læge Edv. Th. Gottlob Bertelsen, og hun giftede sig i 1913 med maleren Karl Schou. Ingeborg Bertelsen og Emilie West er veninder, og de rejser sammen på flere legatbetalte studierejser (Det Reiersenske Fond, Hielmstjerne-Rosencrones Fond) bl.a. til Italien.
- Frk. Jerndorff er malerinden Hedevig Jerndorff, f. 1881, datter af maleren, prof. August Jerndorff og tegneelev hos maleren Johannes Foss. Senere gifter hun sig med lektor Hans Høffding, søn af filosofen prof. Harald Høffding.
- Frk. Bluhme er Else Bluhme, f. 4/12-1881, datter af godsforvalter Niels Mauritz Sophus Bluhme,

Pederstrup, ligeledes malerinde og gift 1905 med billedhuggeren Knud Kyhn.

- Endelig er frk. Overgaard datter af maleren Chresten Nielsen Overgaard, der havde fået den store opgave med rekonstruktion af riddersalens gobeliner, og som stod for kartonerne både til de imiterede og de nye vævede. Begge projekter med udgangspunkt i Heinrich Hansens og F. C. Lunds skitser fra 1857 over Karel van Manders brændte gobeliner. C. N. Overgaard var følgende også den kunstneriske leder af vævestuerne.
- Frk. Storck er Marie Storck og så malerinde, formentlig datter af den kendte restaureringsarkitekt H. B. Storck.

Elisabeth Møller er således kommet i passende selskab med andre døtre af det såkaldt "bedre" borgerskab. De indledte det nye århundrede som nye selverhvervende kvinder med et helt nyt arbejdsområde indenfor dansk kunst.

Lise Warburg

*"Man ska' inte tro alt, hvad Folk siger!" sagde Klokke-Sofie ...
"men derfor ka' man jo godt bring'ed vidder!" skynt' hun sig og føje te'.
Nordsjællandsk skæmtesprog*

“Venner, ser på Danmarks kort, Ser, så I det aldrig glemmer ...” (7)

FORKLÆDER TIL AMAGERDRAGTERNE

“Hvad skal jeg dog tage på?” er en sætning vi kender alle sammen. Enten er vi bange for at være for fine og vi vælger derfor cowboybukser, eller også hiver vi syv kjoler ud af skabet og er i tvivl om, hvad der er mest passende. Sådan havde efterkommerne af de hollændere, der kom til Amager engang i 1521 det ikke. De vidste præcis hvad de skulle have på til enhver lejlighed.

Amagerdragterne er med sine mange variationer nok en af de for-

nemste egnsdragter i Danmark. I første del af 1800 tallet skete der nogle markante ændringer med dragterne. Kvindernes skørter blev længere, fra knækorte til ankellange. Den sorte farve blev grundfarven til trøjer og skørter. Tørklæderne blev af finere materialer med farvestrålende broderi. Forklæderne blev talrigere op til 11 for at være behørigt udstyret. Fælles for forklæderne er, at de har samme længde, lige så lange som skørter-

ne, går helt sammen på ryggen, dog er de yderste 7 plisseer ikke syet til linningen. De svirper bagud og kaldes for snipper. Forklæderne kunne være af uld eller shirting, lærred. Tre af forklæderne er af uld og plisserede eller foldede som man sagde. For at bevare plisseerne bedst muligt kunne man ri forklædet sammen på tværs med ca.-20 cm. mellemrum når de ikke blev brugt. På mange af forklæderne ses spor af disse ringer.

Kirkedragt

Kirkedragtens pragtfulde røde forklæde blev brugt til jul, påske og pinse samt af deltagere i kirkelige handlinger, som f.eks. altergæster, faddere og bryllupsgæster. Forklædet er forneden kantet med et sort uldbånd og med et par cm mellemrum et mønstret fløjlsbånd. Samme bånd kanter forklædets sider og blev også brugt som forklædebånd. I hver sin side af den rynkede linning sidder to sølvforgylde maljer af filigranarbejde og i forklæde-

snipperne er syet 30 cm lange sorte silkekvaster.

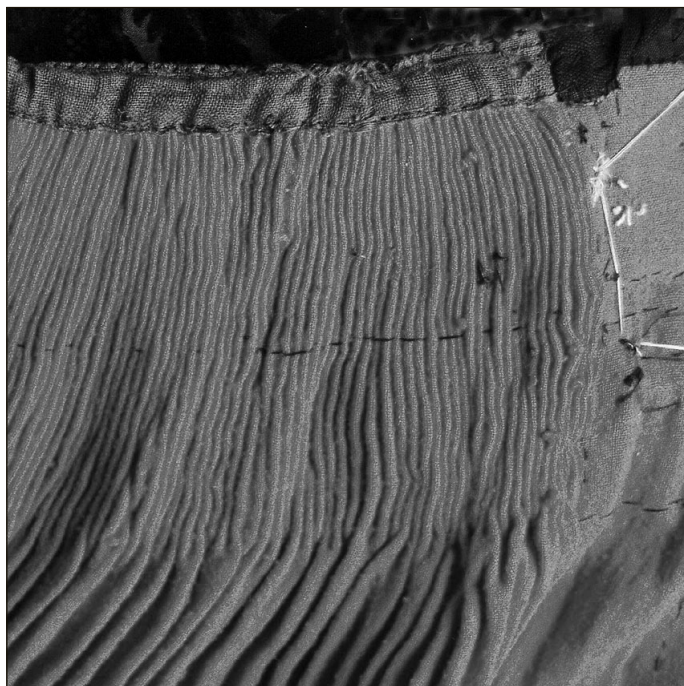
Til almindelig søndagsbrug brugte man et mørkeblåt, uldent forklæde mage til det røde, ligesom enker brugte dette forklæde. Kirkedragten er den bedst bevarede af amagerdragterne fordi den blev brugt mindst og også var den kostbareste.

Ligfølgedragt

Det tredje uldne, plisserede forklæde blev brugt til ligfølgedragten, der som navnet siger, blev brugt når man bar kisten fra hjemmet til kirken. Det er det eneste af de mange forklæder, som har to farver. Det er vævet af hvidgråt uld med trend af hvid hør. De øverste 20-25 cm er dog udelukkende af hør, som blev farvet med plantefarven indigo. Det må have været et præcisionsarbejde at undgå at den blå farve sivede ned i den grå uld. For at afhjælpe dette har man sikkert brugt voks, vanskeligt må det dog have været. Senere blev det in-

Vi har hverken mundtlige eller skriftlige forklaringer på, hvordan man syede disse rynkede eller foldede forklæder. De er syet sammen af op til 5 baner stof og først efter sammensyning begyndte det omhyggelige riarbejde. Til linningen er det tænkeligt at man har brugt flere nåle ad gangen, f.eks. tre nåle som så "følges ad" og dernæst gentaget og gentaget indtil linningen har fået den ønskede

De plisserede eller foldede forklæder blev, efter at linninen var syet, lagt i læg, riet og derefter presset. På forklæderne ses ofte spor af tværgående ritråde. Folderne er forbløffende regelmæssige og holdbare.

digofarvede stykke derfor syet på. Sort mønstret fløjlslinning og forklædebånd som til kirkedragtens.

Dragter til sorg

Der er adskillige dragter til sorg. Man kunne med sin dragt vise, hvor nært beslægtet man var med afdøde. Ligesom man i sin påklædning kunne vise, hvor lang tid der var gået siden dødsfaldet. For at vise hvilken grad af sorg man bar, krævedes flere tørklæder og forklæder i forskellige farver.

I sørgetiden efter begravelsen havde man ganske bestemte regler for tilhøret til dragten. Grunddragten er den samme. Det, der viser graden af sorg, er farverne i forklæder, tørklæder og håndstykker.

I de første seks uger efter begravelsen gik man i kirke i det såkaldte "lyse forklæde". "Lyst forklæde" er plisseret shirting med sort blomstret fløjlslinning, svarende til kirkedragtens bånd. Forklædet er lyst blåt – ikke at forveksle med lyseblåt – og i modsætning til den meget brugte mørke indigo farve. Her til tørklæder og håndstykker, eventuelt med broderi i blåt eller blåt og hvidt eventuelt med sølvbroderi.

Efter yderligere et stykke tid blev "lyst forklæde" udskiftet med "vasket forklæde". Hvorfor det hedder sådan er der ingen forklaring på, for vaskes kunne det ikke, men det er nævnt i skifter fra 1813. Det er plisseret shirting i mellembåt med linning af silkebånd. Tørklæde og håndstykker fik nu tilføjet grønt

til det hvide og blå broderi. Forklædebåndet er i samme silke som linningen.

Man lagde sorgen med det uldne mørkeblå, plisserede forklæde – som beskrevet under kirkedragten – og hertil tørklæde hvor endnu en farve måtte bruges, således at farverne nu er violet, hvid, blå og grøn.

Dragter til unge piger

Unge piger brugte, når de gik til alters til påske og pinse, det såkaldte påskeforklæde, eller syningsforklæde. Forklædet er indigofarvet glittet lærred og plisseret. Et stykke over forklædets nederste kant er syet en bort af platwerk, en meget tæt syning med udsyning af såvel dobbeltudskårs, som enkeltudskårs og witwerksborter. Snipperne er på samme måde udsyet. I det mørkeblå, næsten sorte lærred er det svært at se de pragtfulde syninger, men det har sandsynligvis før moden med blåfarvninger omkring 1820 vandt indpas, været hvidt.

Sidste gang den unge pige brugte syningsforklædet var til sit bryllup.

Sort festdragt

Et sort plisseret og glittet forklæde bruges til festdragten, som sammen med sort jakke og skørt danner en god baggrund for det broderede tørklæde og forklædebånd i forskellige farver. Linning og forklædebånd er ens.

Kirkedragten blev også brugt ved festlige lejligheder men kun i kirken og man kunne bestemt ikke danse i den.

Ungkone og kokkedragt

Til ungkonedragten og kokkedragten bruges samme type forklæde, nemlig hvide plisserede lærredsforklæder. Ved festen dagen efter brylluppet, og efterfølgende søndage havde bruden ungkonedragten på, og sidste gang ved det første barns dåb.

Kokkedragten blev ikke brugt til at kokkerere i. Kokkene var venner til brudeparret og hjalp til med bryllupsforberedelserne, dækkede borde og pyntede op. Men navnet kan stamme fra en tidligere skik, hvor alle kokke medbragte et fad mad.

Hvorfor der til denne dragt skulle bruges to forklæder over hinanden, to forskellige forklædebånd og endda to tørklæder, ja det er svært at se en mening med.

Kysedragt

De hidtil omtalte dragter og forklæder har alle været til særlige lejligheder – til højtider eller bryllup, til fest eller til sorg. På almindelige hverdage og søndagseftermiddage gik kvinderne i kysedragt, som i modsætning til de plisserede forklæder havde glatte, rynkede forklæder. Forklæderne blev også kaldt bredlinningsforklæder, fordi de havde en 12-13 cm bred rynkegang foroven.

De blå forklæder blev brugt til daglig brug, mens man til pænere brug og på søndage pyntede sig med hvide forklæder, måske med broderet navnetræk på snippen.

Kokkedragt – med to forklæder over hinanden, to forskellige forklædebånd og endda to tørklæder!

Fra "Amagerdragterne – deres historie og brug", 1996.

Nyere festdragt

I sidste halvdel af 1800 tallet gik de gamle dragter lidt efter lidt af brug. En nyere festdragt i silke blev den sidste dragt, hvorefter moden blev mere købstadsagtig. Nu kunne man tage til København uden at vække opsigt og uden at nogen råbte: "Amarmor giv mig guleror". Dragten var mere behagelig og man kunne næsten tage den på uden hjælp, kun det store tørklæde kunne man ikke selv klare. Dragten blev brugt som brudekjole og som kirke dragten ved højtider. Forklædet er i samme silke som livet, og rynket foroven. En agraman eller perlebesætning løb langs linninen og forklædets sider. Dragten er i store træk identisk med den gamle festdragt men i lettere stof og behageligere hætte.

Tiden indhentede dog også denne dragt og til sidst var det kun gamle koner, der vedblev at gå i deres amagertøj, og da de sidste døde omkring 1950 blev de fine gamle amagerdragter lagt i kister og kommoder.

Ved særlig højtidelige lejligheder, som da man i 1996 fejrede St. Magleby's 475 års jubilæum, mødte 85 kvinder, børn og nogle få mænd op i deres gamle dragter. Når der i dag stadig findes så mange dragter i privat eje, og i så god stand, er det fordi man med stor kærlighed og veneration har værnet om gammel tradition.

Lisbeth Møller

Tekstil navnemærkning

Fordi det var praktisk, når man i forbindelse med store fester på slotte og herregårde lånte sit kostbare linned ud, begyndte man allerede i middelalderen at mærke dette med navn. Der lå jo et kæmpestort arbejde i de skattede duge, servietter, tæpper og sengelinned, og det var derfor vigtigt, at tekstilerne efter lån vendte hjem til rette ejer.

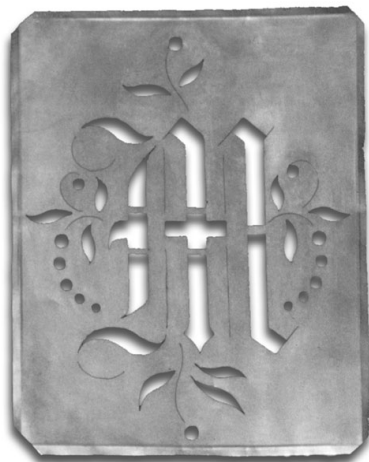
I midten af det 18. århundrede, da bøndernes kår bedredes, begyndte også de at mærke linnedet, mange gange også med nummer, hvilket var af betydning, når det skulle bruges som medgift. Det var da let for pigerne at se, at deres andele var lige store og at ingen blev forfordelt.

Ofte broderede man navnene med korssting; men det var jo ikke altid muligt at tælle sig frem, og så måtte man benytte andre sting som for eksempel fladsyning, kontur-

ler kædesting. I disse tilfælde opstod der jo så det problem at få overført mønsteret til stoffet, og man har i tidens løb forsøgt sig med blandt andet de følgende to metoder:

- Man kunne købe et sæt med en mønsterskabelon lavet af kobber eller messing-blik, hvori var udstanset et monogram. Hertil hørte en pensel og en lille metal-kop med farvestoffet. Endvidere var der vedlagt et ark papir med de forskellige skrifttyper, som var til rådighed for køber. Skabelonen blev anbragt på stoffet, hvorefter man ved hjælp af det

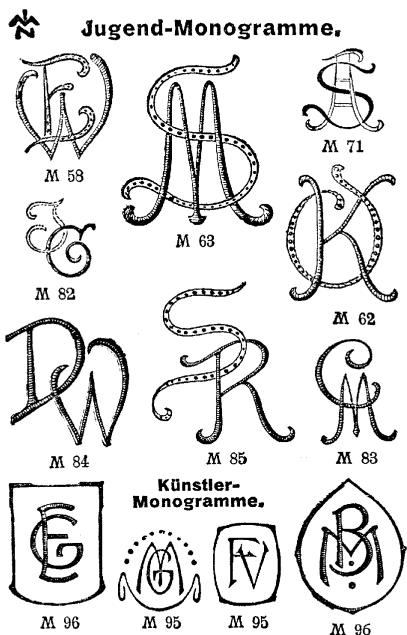
På billedet herover vises tre viskestykker. Længst tv. et damaskvævet i hør fra begyndelsen af det 20. årh. med bogstaverne PS. I midten et vaffelvævet stykke, ligeledes i hør, fra slutningen af det 19. århundrede mærket KM og endelig til højre et moderne bomuldsviskestykke med bogstavet S omgivet af en svane. I viskestykket, som er vævet i lærredsbinding, er der indvævet et rundt felt, således at det er muligt at tælle tråde og brodere korssting, som det er sket her. I øvrigt findes der på billedet den omtalte æske med indholdet af farvestof, pensel og skabeloner.

blå farvestof på penselen duppede igennem hullerne i skabelonen, indtil hele mønsteret var overført til stoffet.

- Der blev også udgivet mønsterbøger med forslag til monogrammer og skrifttyper. Disse måtte så tegnes over på kalkepapir eller lignende. Papiret blev gennemprikket med en særlig prikkenål. Papiret blev lagt på stoffet, og igennem hullerne kunne man gnide farvestoffet.

I dag bruges tekstil mærkning næsten ikke mere. Pigerne samler ikke på udstyr længere og det sengeinned og viskestykker m.m. som de køber, repræsenterer ikke så stor værdi, at det er nødvendigt at sikre sig, at man altid ved, hvor hvert enkelt stykke befinder sig; men det sker dog – ofte i særlige anledninger – at der bortgives et mærket viskestykke eller lignende. Der udgives faktisk stadig mønsterark med bogstaver beregnet hertil.

Lis Slottved

Litteratur:

- Gudrun Andresen: *Bondesyninger på lærreder*, Borgen 1981.
- *Berlingske Håndarbejdsbog 1-3*, Berlingske Forlag 1943.
- Thérèse de Dillmont: *Encyklopaedie der Weiblichen Handarbeiten*, u.å.
- *Damask og Drejl – Dækketøjets historie i Danmark*, red. Charlotte Paludan og Bodil Wieth-Knudsen, København 1989.

TENENs skovtur

3. august 2003

Vi mødtes kl. 11:30 ved Kongmuseet i Sydsjælland. Vi startede med at spise vores medbragte mad i museumshaven, før vi blev vist rundt af Ib Nielsen, der fortalte om Niels Ryberg til Øbjerggaard.

Ryberg besluttede i 1778 at påbegynde spindeundervisning af ca. 40 piger, da der var hør dyrkning i området. Stedet modtog også læringe fra hele landet til oplæring i hør dyrkning. Herudover blev den oprindelige tanke om et skolevæveri (undervisning) hurtigt til en større fabriksvirksomhed. Der blev produceret både lærred, drejl og damask. Ligeledes etableredes der et blegeri i Vintersbølle – herom senere. Linnedindustrien kunne drives som hjemmeindustri. Det kunne være en bierhverv til landbrug, især for husmandsfamilierne, som i perioder ikke havde andre indtægtsmuligheder. Niels Ryberg blev født i Salling i 1725 (død 1804) som søn af en fæstebonde. For at undgå stavnsbåndet blev han som dreng sat i pleje hos en morbror i Ålborg. Her fik han en handelsuddannelse, og med den som baggrund endte han som én af landets store købmænd.

Ryberg havde en oprigtig tanke om at hjælpe de fattige til en bedre

tilværelse. Det gjaldt om at blive opdraget til arbejdsomhed og efter hans opfattelse medførte det en bedre tænkemåde, så livet ikke skulle henslæbes i lastefuldhed og dovenskab.

Ryberg boede ikke selv på Øbjerggaard – han havde travlt med sin handel på trekanten Afrika, Vestindien, Danmark. Der blev ansat en forvalter, Christian Gottfried Voelker (1746–1819), som kom fra Thüringen i det nuværende Tyskland. Han var klar over, at med tvang kom man ingen steder – sporene fra arbejdsanstalter og tugthuse skræmte. Det skulle være frivilligt for pigerne, at komme til spindeskolen.

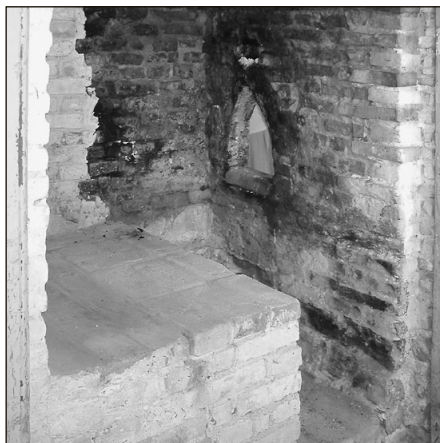
Voelker var aktiv på flere områder, blandt andet opfandt han Kæng plasteret, et populært lægemiddel som blev smurt på hævelse og betændelse og fik det til at forsvinde.

Kæng Hospital blev opført i 1793. Her kunne godsets gamle få ophold, fri bolig plus et mindre beløb. Der var fem etværelses lejligheder til i alt ti beboere, samt en sygestue og en samlingsstue.

I fundatsen for Øbjerggaards hospital står der blandt andet, at værelserne en gang årligt – om muligt ved pinsetid – skal efterses og kalkes, samt at Ryberg og hans efterkommere på Øbjerggaard forpligter sig til at betale for understøttelse, medicin, tørv til opvarmning, ingen efterskat og beboerne kan gratis begraves på Køng kirkegård.

Køng Kirke: Voelker gjorde et utrætteligt arbejde gennem 41 år. Da han døde, opstod der et problem for præsten ved Køng Kirke. Voelker var nemlig katolik, og måtte derfor ikke begraves inden for kirkemuren.

Formanden for Svinø menighedsråd Kurt Henriksen viste os, hvor kirkegårdsmuren tidligere

Øverst: Nysgerrige blikke ind i "Øebierggaards Hospital". Resterne af et gammelt køkken som nu er under restaurering. Nederst: Inspicering af museets lille havestykke med hør. Køng Kirke har et noget særpræget tårn.

stod og derefter mindepladen i den nuværende mur over Voelker.

Køng kirke hørte i sin tid under Øbjerggaard, der blev udskilt fra Vordingborg Ryttergoods. Ryberg

opførte det særprægede tårn i 1792.

Vintersbølle Bleg: Ved Vintersbølle skole ventede Annemarie Jacobsen, der er formand for lokalhi-

Blegen i Vintersbølle.

Øverst som fabriken så ud i 1907 – håndskriften fortæller bl.a.:

x) I det hus bliver Kongens Dækketøj lavet.

Nederst blegemarken i 2003. Alle bygninger er revet ned og kun enkelte fundamenter er tilbage.

Annemarie Jacobsen, formand for den lokalhistoriske forening.

storisk forening. Hun var en levende fortæller, der førte os gennem Vintersbølleskoven, udpegede de gamle rester af de fem møller ved Vintersbølleåen og fortalte om vandkraften fra Kulsøen og Hulemosesøen. Vi kom ned til Blegen, der er et trekantet engstykke midt i Vintersbølleskoven med direkte adgang til Vintersbøllebugten. Her blev linnedet lagt ud til blegning på de store græsskråninger. Det var en ideel plads med vestlig vind og frisk søluft, skoven beskyttede mod støv fra landet samtidig med, at den holdt på fugtigheden. Luften var rig på ilt, sollyset reflekterer i vandet og gjorde blegningen mere effektiv. Der blev holdt vagt ved

Maren Apels hus – forhenværende og kommende traktørsted i Vintersbølle skov.

linnedet med hunde og tudehorn, der gjaldede med mellemrum.

Midt i skoven er man ved at restaurere Maren Apels hus. Hendes Mand Heinrich Apel var væver. Han havde tjent hos præsten i Køng, og i 1852 fik de beboelse i Vintersbølleskoven, hvor Maren Apel havde udskænkning. Det er tanken, at huset engang med tiden igen skal fungere som traktørsted, for det er stadig et attraktivt sted at tage på udflugt til.

En dejlig informativ dag som Tenen havde arrangeret. Tak for den!

Anny Vad Petersen

*Foto: Vibeke og Frits Lilbæk
Postkortet med billedet af Blegen i Vintersbølle
1907 er udlånt af Lucie Borgsmidt-Hansen*

På TENENs Internet hjemmeside

<http://tenen.does.it> eller <http://tenen.subnet.dk>

er der i dette nummers billedgalleri flere skovtursbilleder.

I Færggården den 21. 9. 2003:

På opdagelse blandt 1900 årenes tekstiler

Det var en morsom oplevelse at se den herlige samling af tekstiler og indbo fra Gerda Rytters samling.

Annette Tonn-Pedersen er etnolog og var i 1989 medstifter af Hattens Værn i Grindsted, og i 1990: "Lilla ble på museum" en hatteudstilling i Billund. Hun fortalte meget morsomt om hattemode i praktik og symbolik og om sit liv som hattedame.

Fra oldtiden har hatte markeret status og kulturel identitet. Her er en tidstabel med kvindernes hovedbeklædning:

- I 1000 år har gifte kvinder båret hovedbeklædning i Danmark, håret var sex-symbol og blev derfor tildækket, når man blev gift. Blomster-

kranse var uskyldstegn og i begyndelsen af 1800-tallet kommer sløret til brudene.

- I bronzealderen var spranget hovedklædning på mode og i middelalderen bruges stivede klude på en underhue.
- I 15-1600 årene en lille hue under en stor hat.
- I 1700 årene meget store opsætninger af håret med meget pynt i form af blomster og figurer mm.
- I 1800 årene er hatte toppynt på håret og fra slutningen af 1800 årene er store hatte på mode.
- I 1920-erne opgives det opsatte hår til fordel for pagehår og hjelme eller klokkehatte.
- I 1930-erne krøllet hår og større hatte, i 40-erne omsyede herrehatte.
- I 50-erne turbanhatte, i 60-erne små pilleæsker og så i 70-erne forsvinder hattene.
- I 1970-erne lilla bleer og hønsestriker, vi vil nu ikke mere finde os i at blive vurderet på vores pæne udseende.

Herefter gennemgik Annette Tonn-Pedersen Gerda Rytters hattesamling. Det var virkelig morsomt, for man har jo næsten glemt alle disse underlige påhit i moden.

Efter spisningen fortalte Carsten Hess på sin dejlige og hyggelige facon om alt det andet i udstillingen. Vi så også en video med et interview af Gerda Rytter, optaget af TV-båndværkstedet i 1994.

Udstillingen har mange malerier, tegninger, møbler og tekstiler og det rejser spørgsmålet om, hvor en så blandet samling høre hjemme?

Stor tak til Carsten Hess, der var så flink at invitere Tenens medlemmer denne dag.

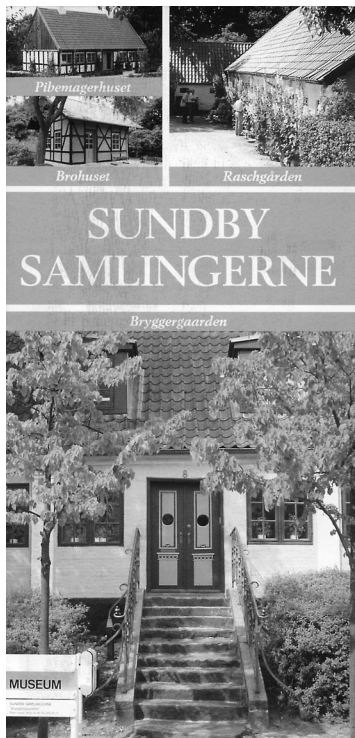
Annet Laursen Skjelsager

Gerda Rytter maleri fra 1959

Udflugt til Aalborg og Nørre-Sundby

Forleden var min søster og jeg på en udflugt til Aalborg og Nørre-Sundby – først og fremmest for at se Borremosekvinden på Aalborg Historiske Museum og en tilhørende Bronzealder-udstilling; men der-

SUNDBY SAMLINGERNE

næst så vi på Bryggergården i Nørre-Sundby udstillingen "Blåt er altid pænt og hvidt er altid rent".

Vi havde ringet på forhånd for at spørge på museets åbningstider. Da vi så ankom, blev vi spurgt, om vi var "damerne fra Aars" og fik en rundvisning på udstillingerne. Da Ketty Johansson forstod, at vi var meget interesserede i tekstiler, blev vi spurgt, om vi havde lyst til at se deres "udlåns-kasse" med et blandet udvalg af, hvad de havde i deres omfattende tekstilsamling. Det var en stor kasse, som også indeholdt flere forskellige forklæder. Da vi spurgte nærmere på disse, fik vi at vide, at de havde mange flere, og man kunne altid spørge på at få specielle ting at se ved henvendelse i forvejen.

Ja, vi nød turen og bestemte, at vi måtte gøre Tenen opmærksom på museerne i Nørre-Sundby og deres tekstilsamlinger. Det kan være, at de allerede er kendte i foreningen; men vi anede i det mindste ingenting herom på trods af, at vi er vokset op så tæt derpå – og at jeg stadig bor på egnen.

*De bedste hilsener,
Lene Nielsen, Aars*

Nationalmuseet opslår Ph.d. om arbejdstøj

Nyere tids kulturhistorie og etnologi med særligt henblik på en kulturhistorisk analyse af det 20. århundredes dragt- og kropskultur sat i relation til arbejdsbeklædningens kulturhistoriske kontekst. På baggrund af en etnologisk analyse ønskes en belysning af arbejderbeklædningens design, praktisk-funktionelle, symbolske og kommunikative betydninger inden for udvalgte virksomheder/institutioner med uniformeringspligt eller dress code. Som led i projektet kan der foretages indsamling af arbejdstøj og tilbehør til Nationalmuseets dragtsamling samt indsamling af materiale til dokumentation af såvel idéfasen som design-, fremstillings- og brugsprocessen.

Yderligere oplysninger: Enhedsleder Annette Vasström, Danmarks Nyere Tid, tlf. 33 47 34 17; e-mail: annette.vasstrom@natmus.dk eller forskningsfuldmægtig Birgit Rønne, tlf. 33 47 39 03; e-mail: birgit.roenne@natmus.dk

STOLEN

Ude i garagen stod der engang en køkkenstol.

Efter mange års tro tjeneste var den helt udslidt, og nu stod den der og ventede på at skulle ende sine dage på den kommunale miljøstation. Med sit revnede betræk, sine rustne ben, og sine manglende gummisko måtte den jo indrømme for sig selv, at der nok ikke var langt igen.

Men så en dag kom der én fra dens familie ind i garagen. Hun var lidt utidig, for hun skulle være helt alene hjemme i lang tid og havde lyst til at lave noget, der kunne fordrive tiden, til familien kom hjem igen. Pludselig fik hun øje på den gamle køkkenstol, som blev hentet frem i lyset og undersøgt på alle leder og kanter. Hun tænkte: "Den ser noget forfrossen ud, jeg må hellere klæde den på og så kan den jo bruges igen".

Så hun fjernede den gamle polstring, sleb og malede benene og til sidst fik stolen også nye sko; for det var jo gammel lærdom, at undertøjet skal være rent og pænt under overtøjet. Inden stolen så sig om, havde den fået strømper på alle benene. De var rigtig fine, for hver fod fik sin egen farve. Stolen følte sig allerede godt tilpas med de flotte strømper, som varmede så dejligt og begyndte at glæde sig til også at få varmen på ryg og sæde. Begge fik en ny polstring af skumgummi og til allersidst fik de et strikket betræk. Det skal ikke være alvor alt sammen, tænkte hun og gav ryggen et par "ører", som blev afsluttet med en kvast i toppen.

Stolen var lykkelig og gjorde sig rigtig til, da familien vendte hjem. Så meget blev den beundret, at den endte med at få en plads i spisestuen i stedet for at blive forvist til arbejdsværelset i kælderen.

– Og hvis den ikke er flyttet, så står den der til sine dages ende!

Lis Slottved

Nordisk konference: *Kirketekstil i et nytt århundre*

I weekenden fra 26. til 28. september var omkring 110 nordiske kunstnere, konservatorer og forskere samlet i Trondheim til et forment program, der handlede om gamle og nye messehageler og bispekåber – ikke blot selve dragterne, men brugen af dem ved festgudstjenester i Nidarosdomen ved Skt. Michaels messen om søndagen, og i den genopførte trækirke i bygden Indset et stykke vej uden for Trondheim med ibrugtagning af

nye messehageler, stolaer og alterklæder; desuden et danseindslag, en orgelkoncert og en korkoncert. Alt med henblik på at diskutere og opleve kunst og kirke i både samspil og modspil.

Liturgisk Center i Erkebispegården stod for arrangementet, som blev gennemført under festlige former og med gode muligheder for alle til at træffe ligesindede og udveksle erfaringer.

Idéen til dette var fremsat af den norske tekstilkunstner Solveig Skeie Vinnes, som imidlertid ikke fik mulighed for at gennemføre planen. Konferencen åbnede netop på årsdagen for, at hun blev stedt til hvile. En mindeudstilling om hendes virke blev derfor også en naturlig del af præsentationen i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum. Titlen på denne var “– og du skal lage hellige klær ...”, den samme som på den rapport hun har redigeret om den tilsvarende konference i 1998 (Liturgisk skriftserie nr. 5, 96 s., illustreret i s/h og farve, pris 50 NKR). Det er stadig en fuldt læseværdig bog.

Det var Solveig Skeie Vinnes' idé, at der skulle afholdes en konkurrence blandt nordiske tekstilkunstnere med udstilling af nyskabt tekstilkunst til forskellige kirkerum. En opfordring til at slutte op om dette blev fremsat i Stoftrykker- og Væverlaugets medlemsblad *Rapporter – fra tekstilernes verden* i maj 2003, men det er jo desværre ikke alt, der vil lykkes. Nogle danske kunstnere er blevet skuffede, da de på opfordring ville have vist deres nyeste værker på

Nordlyskåben – Sør-Hålogaland bispedømme, Bodø 2003

en udstilling, som ikke blev realiseret.

Men i Vor Frue Kirke blev deltagernes værker præsenteret, nogle som færdige arbejder, andre som plancher og fotos. På Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum blev vi modtaget med udstillingen *Noahs Ark – Kunst for kirkehus og kirkefolk*, som har stået siden 24. juni. For denne foreligger selvstændigt, illustreret katalog (36 s., pris 50 NKR). De nye bispekåber fra Sør-Hålogaland, Agder og Nidaros var udstillet separat.

Bog anmeldelse:

Gunnel Berggrén: *Prästens kläder och kyrkans textilier*. 72 sider, gennemillustreret i farver, hovedsagelig med forfatterens billeder. Verbum Förlag, Stockholm 2002, ISBN 91-526-2811-6, pris ved bestilling hos forlaget 195 SEK + porto.
<http://www.verbum.nu>

Bogen blev fremlagt af forfatteren Gunnel Berggrén som er tekstilkonservator ved Uppsala Domkirke. På baggrund af, at jeg selv mødte frem med bogen *Præsteklæder* –

Domprovsten i Uppsala med sin korkåbe af silke, 2000.

Fra bogen "Prästens kläder och kyrkans textilier".

Foto: Mats Lagergren

liturgien, præsten, håndværket, som anmeldes på side 28, er det nærliggende at gøre opmærksom på den.

Hvor vi i Danmark stadig i hovedtrækkene har reformationstidens dragt fra 1500-tallet som grundtype for præstens fremtoning, er der sket total fornyelse i Sverige. Hovedpræget er fra 1960'erne med den såkaldte "frimærkeskjorte", den smalle hvide præsteflip. Gudstjenesten gennemføres som helhed i messeklæder, der svarer temmelig nært til både den engelske og den romersk katolske kirkes skik. Det er en konsekvens af, at reformationen i Sverige ikke blev gennemført i så stærk

modsætning til den fælles europæiske kirke, som det skete i Danmark.

Det må vel nævnes, at der i bogen er modstridende forklaringer på oprindelsen til messehagelen og til korkåbe/bispekåbe. De har hver sin forudsætning, messehagelen i antikkens romerske *paenola* eller *casula*, der var slavers og jævne folks yderdragt, når de var på arbejde, og kåben, der ligeledes er udsprunget af romertidens dragt, men overklassens prestigefyldte kåbe, båret af kejseren ved lejligheder som Jupiter-festen eller af embedsfolk som rejsekappe, kaldt *capa pluviale*. Men bogen giver en interessant oversigt over den nuti-

Bispehue / Mitra, Tammerfors Stift, 1934.

Fra bogen "ORNATUS EPISCOPORUM – Suomen piispojen liturginen asu".

Foto: Martti Puhakka

dige svenske kirkes dragter, som kan anbefales.

Boganmeldelse:

ORNATUS EPISCOPORUM – Suomen piispojen liturginen asu. 136 sider, gennemillustreret i s/h og farver. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2000. ISBN 951-95604-3-2. Fyldigt katalog på svensk side 123 ff. Kan bestilles ved henvendelse til: Åbo domkyrkamuseum / Riikka Kaisti, Åbo och S:t Karins kyrkliga samfällighet, Box 922, 20101 Åbo, FINLAND. Pris 25 € + porto.

Denne bog blev forelagt af Päikki Priha, der er professor i tekstilhistorie ved Designskolen i Helsinki og selv udøvende med eksklusive kirketekstiludsmykninger.

I bogen har Päikki Prihi udarbejdet hovedparten af kataloget over bispekåber og tilbehør til biskopernes udstyr.

Vi fik en spændende mundtlig redegørelse for de senere års tekstilværker i finske kirker, meget relevant for konferencens tema: - i et nyt århundrede. Desuden en henvisning til et trækirke byggeprojekt i Kårsämäki i Nord-Österbotten:

<http://www.ev.fi/srk/karsamaki>

Til slut fremsatte Päikki sin intention om at søge en videreførelse af disse konferencer for kirke-tekstil, og målet er, at Finland kan blive vært i 2005, 850-året for kristendommens indførelse i Finland.

Det vil blive en oplagt chance for tekstilinteresserede til at besøge Finland!

Hanne Frøsig Dalgaard

Den spanske kongefamilie omkring kong Filip 2. Alle knæler i bøn vendt mod alteret i kloster- og slotskirken på det mægtige slot El Escorial ved Madrid, som kongen lod opføre i perioden fra 1558 til 1595. Skulpturen er forgyldt. Kongen ses i den stramme figursyede dragt, som vi skal forestille os sort, det blev tidens europæiske mode. Pibekraven blev en karakteristisk detalje for både herrer og damer.

Fra Matilde Lopez Serrano, El Escorial, Madrid 1984.

Hanne Frøsig Dalgaard: *Præsteklæder – liturgien, præsten, håndværket*. 157 sider, illustreret s/h og 8 farveplancher. København, Multivers, 2003. ISBN 87-7917-080-3. Pris 268 kr.

I 1995 forsvarede forfatteren sin ph.d. afhandling *Kirkens Klæder* for det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet, og siden har det været et ønske at publicere den med et godt udvalg af det indsamlede billedmateriale. Takket være forskellige fonde er det nu lykkedes at udgive en fin bog, hvis første del beskriver præstekjølens historie fra den omkring reformationen i 1536 var daglig påklædning til den tjenestedragt vi kender i dag.

Præstens ornat kan markere status såvel som kirkeligt tilhørsforhold, og forudsætninger og udvikling i denne del af dragthistorien gennemgås v.h.a. et bredt og rigt varieret materiale. Der er tillige praktiske oplysninger om tilvirkning og anskaffelse samt ritualer og skikke ved indvielse og bortskaftelse efter endt brug.

Et kapitel omhandler de mange messehageler og bispekåber som er fremstillet gennem 1900-tallet og ofte repræsenterer fint kunsthåndværk. Dronning Margrethe har tegnet og udført hageler og kåber til en række slotskirker og domkirker og derved skabt en eksplosiv interesse for dette festskrud. Man havde gerne set flere farveillustrationer af disse vidt forskellige kirketekstiler, som en lang række af vore bedste kunsthåndværkere

Provst Chr. Fr. Brorson virkede ved Garnisonskirken i København og er antagelig her malet kort efter 1808. Han har ridderkors, som efter 1808 også kunne tildeles ikke-adelige personer. Ornatet er af sort silke med pibekrave, men også halsbind og "fademordere" som tidens gængse kravetøj blev kaldt. Håret er kort i en tidssvarende frisure. Billedet giver indtryk af, at provst Brorson har brugt sit ornat til kirkelige lejligheder, men ellers har gået i sædvanligt herretøj, som det gradvis blev almindeligt på hans tid.

Illustration i bogen "*Præsteklæder – liturgien, præsten, håndværket*."

har udført på bestilling af menighedsrådene. Det er dog hensigten at følge bogen op med en elektronisk publikation med mange farve gengivelser og flere data – den ser vi hen til.

Konservator ved Nationalmuseet Maj Ringgaard har skrevet et let tilgængeligt og meget praktisk betonet kapitel om opbevaring og vedligeholdelse af kirkens tekstiler. Dette understreger bogens karakter af håndbog og gør den uund-

værlig for alle med ansvar for kirkens ejendom. Noter og udførlig litteraturliste afrunder værket.

En bog med en rigdom af informationer.

Lone de Hemmer Egeberg

Boganmeldelse:

Med Nål og Tråd – broderi 1770 - 1870 af Inger Hald Nielsen.

Næstved Museum 2003

ISBN 87-88461-55-6. Pris 50 kr.

Dette er et lille A5-hæfte på 28 sider på glittet papir. Det har et flot omslag med billeder af en kjole med silkebroderi set fra forskellige sider.

Der er omtalt 20 emner, hvoraf bl. a. kan nævnes: Kristentøj, Brudehovedtøj, Skjorter, Baldyring, Tylsbroderi, Navnemærkning og Metalbroderi. Hvert lille afsnit er forsynet med særdeles gode og tydelige farvebilleder.

Hæftet er et godt lille opslagsværk, men må ikke betragtes som andet end en appetitvækker inden for de enkelte områder.

Inger Hald Nielsen er medlem af Danske Folkedanseres Dragtvalg.

Vibeke Lilbæk

Pjece:

Ren besked nr. 6/2002: *Tekstiler*.

Forbrugerinformation har udgivet et glimrende hefte om valg og behandling af tekstiler. Især er siderne om mærkning og vask af tekstiler gode at have ved hånden. Vegetabiliske, animalske og kunstfibre gennemgås kort og kontant

med deres fordele og ulemper samt brugsegenskaber ved blandinger. Sidst i heftet et lille leksikon.

Heftet koster 30 kr. + porto og kan bestilles døgnet rundt på tlf. 70 13 13 40 eller på Internet <http://www.fi.dk/publikationer>

Lone de Hemmer Egeberg

STANDARD RENHOLDELSESMÆRKNING FOR TEKSTILER

Vask		Tørring		Blegning	
Symbol	Vaskebehandling	Symbol	Behandling	Symbol	Behandling
	- højeste vasketemperatur 95°C - normal tromlebevægelse - normal skylning - normal centrifugering		- tåler tumblertørring - normal tørretemperatur		- kan bleges med klor - kun kold og fortyndet opløsning
	- højeste vasketemperatur 95°C - nedsat tromlebevægelse - skylning med langsom afkøling - skånecentrifugering		- tåler tumblertørring - nedsat tørretemperatur		- undgå blegning med klor
	- højeste vasketemperatur 70°C - normal tromlebevægelse - normal skylning - normal centrifugering				
	- højeste vasketemperatur 60°C - normal tromlebevægelse - normal skylning - normal centrifugering				
	- højeste vasketemperatur 60°C - nedsat tromlebevægelse - skylning med langsom afkøling - skånecentrifugering				
	- højeste vasketemperatur 50°C - nedsat tromlebevægelse - skylning med langsom afkøling - skånecentrifugering				
	- højeste vasketemperatur 40°C - normal tromlebevægelse - normal skylning - normal centrifugering				
	- højeste vasketemperatur 40°C - nedsat tromlebevægelse - skylning med langsom afkøling - skånecentrifugering				
	- højeste vasketemperatur 40°C - ekstra nedsat tromlebevægelse - normal skylning - normal centrifugering - må ikke vrides i hånden				
	- højeste vasketemperatur 30°C - ekstra nedsat tromlebevægelse - normal skylning - skånecentrifugering				
	- kun håndvask - må ikke maskinvaskes - højeste vasketemperatur 40°C - skal behandles med forsigtighed				
	- undgå vask - tøjet skal behandles med forsigtighed, når det er vådt				
Strygning		Rensning			
Symbol	Behandling	Symbol	Behandling		
	- strygning ved temperatur på højst 200°C		- normal rensemetode med alle opløsningsmidler, der normalt anvendes til kemisk rensning. De omfatter alle opløsningsmidler nævnt ud for symbolet P samt trichlorethylen og 1,1 trichlorethan		
	- strygning ved temperatur på højst 150°C		- normal rensbehandling i tetrachlorethylen og alle opløsningsmidler nævnt ud for symbolet F		
	- strygning ved temperatur på højst 110°C		- rensbehandling med opløsningsmidler som anført ud for symbolet P - begrænset tilsætning af vand og/eller begrænset mekanisk rensintensitet og/eller reduceret temperatur ved rensning og/eller tørring - undgå møntrens		
	- undgå strygning - undgå behandling med damp		- normal rensbehandling med mineralsk terpentin og tilsvarende kulbrinter*		
			- rensbehandling med opløsningsmidler som anført ud for symbolet F - begrænset tilsætning af vand og/eller begrænset mekanisk rensintensitet og/eller temperatur ved rensning og/eller tørring - undgå møntrens		
			- undgå rensning - undgå brug af opløsningsmidler til pletfjerning		

kilde: Ren besked nr. 6 / 2002: "Tekstiler". Forbrugerinformationen 2002 – <http://www.fi.dk>

Fra herreværelset i Nationalmuseets Klunkehjem: Antimakassar og tre stramajpuder.

Invitation: TENENs juletur lørdag den 29. november 2003 kl. 10 til Nationalmuseets Klunkehjem

Det er os en meget stor glæde, at kunne arrangere årets juletur til en julepyntet klunkelejlighed i København.

Ester Grølsted vil vise os rundt i lejligheden og fortælle os om sit arbejde med at holde tekstilerne i fin stand.

Stuerne forevises for nedrullede gardiner, da dagslys vil ødelægge de omkring 100 år gamle tekstiler.

*

Den klunkelejlighed, Nationalmuseet kan vise frem, ligger i nærheden af museet i en fredet ejendom, der er opført 1851-52. Den københavnske grosserer Rudolph Christensen (1849-1925), medindehaver af båndfabrikken Christensen og Hansen, der havde udsalg på

Østergade, købte i 1886 huset som stadig er i familiens eje.

I 1890 flyttede han med sin frue og deres tre børn ind på anden sal i den store 10-værelses lejlighed, der er på 330 kvadratmeter. Døtrene Gerda og Ellen Christensen blev boende i lejligheden til deres død i 1963 og har med enestående pietet værnet om forældrenes hjem gennem de mange år.

Der findes endnu enkelte klunkestuer bevaret hist og her i landet, men et helt komplet hjem som dette, bestående af opholdsstuer, spisestue, soveværelser, køkken med fadebur og spisekammer, pigeværelse, ja endog badeværelse, alt i outreret klunkestil, er en meget sjælden ting. Væggenes dekoratio-

ner og de rigt udsmykkede lofter er urørte.

Gerda og Ellen Christensen døde begge i 1963 over 80 år gamle, og de havde i deres testamente bestemt, at Nationalmuseet, hvis man ønskede det, skulle arve hjemmets righoldige indbo. Denne store gave modtog museet naturligvis med megen glæde. Efter at interiørerne var restaureret og de mange genstande nummereret, kunne lejligheden i 1969 åbnes for publikum i begrænset antal, takket være stor imødekommenhed fra husets ejer, der er Rudolph og Elina Christensens barnebarn.

Det er af umådelig stor værdi, at museet kan vise disse tidstypiske møbler i interiører, hvor de altid har stået, og hvis dekorationer er helt i samme stil. Med undtagelse af to rum fremtræder den næsten helt, som den var i årene mellem 1890 og 1914.

Håndarbejde indgik som en uundværlig del af klunketidens boligudstyr, og rækken af verdensudstillinger, der begyndte i London 1851, havde særlige afdelinger for håndarbejde. Kvindelige sysler blev således fremhævet og anerkendt som et både estimeret og moderne håndværk. Udstillerne kunne være forretninger, værksteder, foreninger, lærerinder eller privatpersoner som fru Elina og hendes døtre.

På den store Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København 1888 udstillede fru Elina "Hvide og forskellige Haandarbejder". Ifølge det officielle katalog var det gardiner, som hun modtog diplom og bronzemedalje for. Hun hørte under gruppe 10, "Arbejder i

Uld mm." I alt 31 forretninger og 284 enkeltpersoner var med på udstillingen.

I 1914 udstillede hun sammen med sine døtre på Den Baltiske Udstilling i Malmø. Her viste de "Vita broderier og gammeldags fileringer", som fik en positiv omtale både i dagspressen og i "Meddelelser fra Selskabet for Dekorativ Kunst". Begge steder skrev man om det efterhånden gode samarbejde, som i de sidste 50 år var opstået mellem kunst, håndværk og industri. Damerne fra familien Christensen udstillede sammen med tidens førende kunsthåndværkere og brodører som fru Vera Ehlers, der viste metal- og silkebroderier, syet efter hendes mand, kunstmaler Leon Ehlers tegninger. Tegne- og Kunstindustriskolen for kvinder udstillede ligeledes en samling guldbroderier. Fru Ida Hansen havde en "tiltalende udstilling" af broderier efter tegninger af hendes svigersøn, Kristian Möhl-Hansen. Selskabet for Hedebosyningsens Fremme viste genstande, som både kvinder og mænd kunne have fornøjelse af. De blev omtalt således: "Kraver, Lyseduge og de mange kvikke smaa Tallerkenservietter kan i fuldt Maal glæde ogsaa den mandlige Tilskuers".

Fru Elina og døtrene må have suget alt det nye til sig. De besøgte også andre af de store udstillinger, bl.a. Paris i 1900, og så her, hvilke motiver og teknikker den nye stil, art nouveau, på dansk skønvirke, dyrkede.

*

Vi mødes: Lørdag den 29. november 2003 kl. 10 ved Nationalmuseets hovedindgang, Ny Vestergade 10.

Efter besøget i Klunkelejligheden kan vi evt. spise frokost for egen regning i Diamanten Café, Gl. Strand 50. Det var hernede, man i Pæreskudetiden, efter nattens sejlsads, tidlig om morgenen købte sig et måltid varm mad, inden sejlturen hjem til fx Fejø. Det er en spændende lille cafe i en høj kælder, som man har forsøgt at give et pust fra fortiden ved at opsætte en mængde gamle fotos fra gammel Strand. I dag er det muligt at købe smørebrød og salat i cafeen.

Herefter kan man vende tilbage til Nationalmuseet eller gå i Tivoli eller ... på egen hånd.

Besøget i Klunkelejligheden koster: 45 for medlemmer og 55 for gæster. Samt entré til museet. Gæster kun hvis der er plads, i alt max. 15 deltagere.

Tilmelding: Annet Laursen Skjelsager, tlf. 44 95 05 55 senest 23. november 2003.

På gensyn!

Annet Laursen Skjelsager

Læs mere om Klunkehjemmet i:

- Tove Clemmesen: *Nationalmuseets Klunkehjem*. 1990.
- *Nationalmuseets Arbejdsmark 1997*, side 192 – 204: Håndarbejde i Klunkehjemmet. Af Ester Grølsted og Kirsten Rykind-Eriksen.

ARRANGEMENTS- OG Udstillingskalender

TENEN inviterer: *Juletur* i København. Lørdag den 29. november 2003 kl. 10. Se invitation på side 31.

Odder Museum:

Pedro – fra matrostrøje til striktrøje. Udstilling med den strikkende Ekstrabladsjournalist, der stammer fra Odder. Til den 23. november 2003
Adr.: 8300 Odder.

Textilforum:

Vinden. TEKO Center Danmark præsenterer installationer i tekstildesign. Til 16. 11. 2003.

Tekstildesign fra Litauen. Ramune Strazdaite og Vilmantas Mareinkevicius. 7. 11. 2003 - 11. 1. 2004.

Haandarbejdets Fremmes 75-års udstilling. Dronning Margrethe har i år stået for Årets Korssting. 22. 11. 2003 - 18. 1. 2004.

Femme Fatale. Foreningen Netmaskerne. Slip den indre strikkedjævel løs. 17. 1. - 14. 3. 2004.

Adr.: Vestergade 20, 7400 Herning.

Museet på Sønderborg Slot:

Haandarbejdets Fremmes 75-års udstilling. Dronning Margrethe har i år stået for Årets Korssting. Til 16. 11. 2003.

Adr.: Sønderbro 1, 6400 Sønderborg.

Museet på Koldinghus:

Kunsthåndværkernes julemarked. 29. - 30. 11. og 6. - 7. 12. 2003.

Adr.: Koldinghus, 6000 Kolding.

Kalundborg og Omegns Museum:

Den nyttigste opfindelse er symaskinen! Symaskinens historie gennem 150 år. Til 21. 12. 2003.

Adr.: Adelgade 23, 4400 Kalundborg.

Frederiksborgmuseet:

Flygtninge-tapetet. Inspireret af det berømte Bayeux-tapet i Normandiet har en række flygtningekvinder i Helsingør arbejdet på et 31 meter langt kunstværk om deres historie og det nye liv i Danmark. Det udstilles sammen med dele af musets fotografiske kopi af Bayeux-tapetet samt andre af museets broderede duge. 30. 11. 2003 - 6. 1. 2004.

Silkebroderede lærredsduge fra 1600-tallet og åbne skabe fra 1600- og 1700-årene. 1. 12. 2003 - 1. 1. 2004.

Adr.: 3400 Hillerød.

Nordsjællandsk Folkemuseum : Bymuseet

FOD I HOSE - En udstilling om strømper og sokker gennem tiderne.

Til 16. 11. 2003.

Adr.: Helsingørsgade 63, 3400 Hillerød.

Rosenborgmuseet:

Særudstilling: *Den mangfoldige verden.*

Malerier af Bodil Kaalund og kunsthistorikeren Charlotte Christensen: Den syvfoldige verden i Christian IV's Rosenborg. Her er udstillet Frederik 3.s hoser foruden andre dragtdele og smykker, som sjældent vises. Til 16. december 2003.

Adr.: Øster Voldgade 4A, 1350 København K.

Amalienborgmuseet:

Kongeligt broderi i samarbejde med Haandarbejdets Fremme. Til 1. 2. 2004.

Adr.: Chr VIII's Palæ, 1257 København K.

Post & Telemuseet:

SMSing. Nils Viga Hausken – Korstingsbroderier og kniplinger. Til 18. 11.

Adr.: Købmagergade 37, 1150 København K.

TENENs kalender udarbejdes på grundlag af arrangementer i *KultuNaut* – Den Elektroniske Kulturkalender. Yderligere oplysninger samt illustrationer modtages gerne direkte fra arrangører og deltagere. Send oplysningerne til Lone de Hemmer Egeberg. Deadline for korte meddelelser er ca. to uger før bladet udkommer. Send oplysningerne til Lone de Hemmer Egeberg, som koordinerer listen.

Telefonliste for TENENs bestyrelse mv.

<i>navn</i>	<i>adresse</i>	<i>telefon / ePost</i>	<i>hverv</i>
Annet Laursen Skjelsager	Dorthesvej 2 3520 Farum	44 95 05 55 <i>silke-annet@detail.dk</i>	formand
Lone de Hemmer Egeberg	Gærdet 12 3460 Birkerød	45 81 15 97 <i>vdblom@worldonline.dk</i>	næstformand + redaktion
Anni Mejdahl	Nibshjergvej 10 7500 Holstebro	97 42 37 86	kasserer
Lis Slottved	Hjarupvej 10 6200 Aabenraa	74 63 03 50 <i>slottved@privat.dk</i>	sekretær, artikelregister
Bent Bille	Langgade 44, Flemløse 5620 Glamsbjerg	64 72 15 65 <i>familien.bille@get2net.dk</i>	bestyrelse
Hanne Frøsig Dalgaard	Bredebovej 33, 6.tv 2800 Lyngby	45 88 32 67 <i>hfd@tdcadsl.dk</i>	redaktion
Vibeke Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	48 17 16 47 <i>vofl@get2net.dk</i>	redaktion
Birgitte Mailand	Bøgeskovparken 29, 8260 Viby J	86 28 28 30	suppleant
Flemming Lundholm	Ravningvej 10, Ravning, 6760 Ribe	75 43 77 06 <i>beiderwand@post.tele.dk</i>	suppleant
Margit Ambeck	Lyshøjgårdsvej 87, 1.th 2500 Valby	36 30 61 50	suppleant
Lucie Borgsmidt-Hansen	Broholms Allé 28 2920 Charlottenlund	39 64 31 85	revisor
Susanne Nielsen	Sasserød 16 5462 Morud	64 83 11 26	korrektur, forklæder
Frits Lilbæk	Kollerødvej 39 3450 Allerød	48 17 16 47 <i>vofl@get2net.dk</i>	redaktion

TENENS publikationer

*Tråden i øjet. Noter til engelsk sytråds historie. 75 kr.
CD-rom: Folkelige broderier fra 6 danske øer. 125 kr.*

... plus forsendelse ...

Bestilles hos foreningens formand:

*Annet Laursen Skjelsager,
Dorthesvej 2, 3520 Farum, telefon 44 95 05 55.*

Marseillesæbe [marsej'sæ·bə] navneord -n, -r, -rne

En gullighvid eller grønlig sæbe, der oprindeligt kun blev fremstillet af olivenolie eller af grøn sulfurolivenolie. Der findes stadig på markedet ægte fransk Marseillesæbe, der kan være fremstillet af olivenolie, undertiden blandet med jordnøddesæbe eller andre vegetabiliske olier.

Almindelig kaldes en sæbe Marseillesæbe, til forskel fra "ægte Marseillesæbe", når den foreligger i faste stykker som ren kernesæbe. Den kan fremstilles af alle arter fedtstoffer, når disse egner sig til fremstilling af kernesæbe. I sin uforfælskede form leveres den med et fedtsyreindhold af 62–65%. Den kan forfalskes ved tilsætning af stivelse, vandglas, eventuelt salt. Som værdimåler for denne vare tjener bestemmelse af fedtsyreindhold, foruden dens opløselighed i vand og vinånd, ligesom den kun må indeholde 0,1% frit alkali. Til identifikation af det anvendte fedtstof tjener fastlæggelse af fedtsyrens konstanter.

-- Vareleksikon af Karl Meyer, femte udgave – 1941

Waskemethode - Kemisk Linnedvask

1 Pund ægte Marseillesæbe skæres i Skiver og koges med 1/2 Pund krystaliseret Soda opløst i 4 Potter Wand til Sæben er fuldstændig udkogt, herefter tilsættes 24 Potter lunkent Wand (er Wandet hårdt må det være kogt Wand der benyttes) og 80 Gram = 5 Spiseskefulde Blanding til kemisk Wask. Når alt er blandet dyppes efterhånden det smudsige hvide Tøj der vrides let og lægges i et Kar hvori det står tildækket indtil næste Dag eller omtrent 12 Timer. Tøjet gennemvadskes da godt i varmt Wand, men kun en gang og uden anvendelse af Sæbe. For at få større hvidhed koges derpå Tøjet i Wand hvori der er Marseillesæbe. Skjorter og Linned der er smudset må ses efter og gnides med grøn Sæbe hvor det er nødvendigt og vadskes engang igennem til i det Wand med opløst Marseillesæbe som Tøjet er bleven kogt i. Det brogede Tøj vadskes derpå i den allerede til den hvide Wask benyttede Lud som atter for tredje Gang kan benyttes til Gulvvask. Ved at anvende denne Methode spares megen Tid og Arbejde da Tøjet kun behøver at vaskes en gang for at blive ualmindelig rent og hvidt.

Bodal Gods, den 4/3 1896 – Ane Sophie Hansen